

OBANIN TOROSLAR VE MAKEDONYA YÖRELERİ HALK İNANÇLARI KARŞILAŞTIRMASI

Dr. Yaşar Kaya KALAFAT

(Başarfağı 24. sayıda...)

Makedon Türk düğünlerinde evvelce silah atılırdı. Bazı yörelerde damat gerdekten başarılı çıktığını göstermek için çifte çeker" çifte ile ateş eder.(90)

Düğünlerde bayrak taşınır. Bayrağa tülbent, gömlek türünden şeyler asılır. Bu tür eşyalar bayrağı taşıyana verilir.

Güneyyurt Yörükleri'nden biri öldüğünde köyün kadınları köyün kuzeyine çıkarak tarlaların birinde ağlayarak taş toplar bir kenara yığırlar. Bu işe "Düş-tü" denir. Bu bir tür uygulamalı ağıttır.

Güneyyurt Yörükleri'nde vücudu sertleşmeyen ölümlerin üzerinde oklava kırılır veya üzerinde bıçak veya demir bırakılır.(92)

Nerbak Dağı Yörükleri ölümlerin mezarı başında ateş yakarlar. Bu pratikten amaç öbür dünyada ölüye "ışık" sağlamaktır. Bu yörenin Yörükleri muhakkak ölü aşı yaparlar, yapmayanlar için, "ölü aşı yapmayanın ölü başını yer" denir. Bunlarda ölü aşı ve ağıt çok önemlidir. Ölü için ağıt yakmak Kur'an-ı Kerim okumak kadar önemlidir.(93)

Bulgar Dağı Yörükleri'nde ölümlerin yıkandığı yerde bazen de mezarının başında ateş yakılır. Cenaze evinde ölü yıkandıktan sonra yemek verilir. Bu yemeğe ölüyü gömenler muhakkak davet edilir. Bu merasime "Karma Takırtısı" denir.

Masrafını komşular karşılar. Ölümlerin "canı için" ölümlerin yedinci günde çörek dağıtır, helva dökülür. Komşuları ölü evine ertesi gün ekmek ve yemek gönderirler. Ölü gömülmeden evvel basucunda, gömüldükten sonra da evinde ağıt yakılır. Ölümlerin üzerinden çıkarlar fakir fukaraya verilir. Mezarının başına kırmızı renkli bayrak takılır. Bu daha ziyade Bahsis, Kulfalı ve Kemikli obalarında görülür.(94)

Aladağı Yörükleri'nde kötü yola düşen kadının suçlusu kocasıdır. Kocası ölen kadının acele olarak kocaya varması sevap sayılır. Kadınların aşiret ve oba içerisinde çok saygın bir yeri vardır. Ölümlere mersiye okumak kadın görevleri arasında önemli bir yer tutar.(95)

Makedonya Türkleri'nde kaç-göç yoktur. Bizim gittiğimiz evlerin hanımları ile rahatlıkla konuşabildik. Bize nereli olduğumuzu sorarlarken "obanız (aileniz) burada mı" dediler. Vedalaşırken de "Tayfanıza (ailenize) selam söyleyin" diyerek uğurladılar. Evlerine gelen yabancıya muhakkak bir ikramda bulunan güler yüzlü ev sahipleri tanıdık.

Makedonya Türkleri'nde, Anadolu'da olduğu gibi(96) ölüm habercisi olarak baykuşun çatıya konması, horozların zamansız ötmesi ve köpeklerin ulmaları bilinir(97). Ölümlerin gözü açıksa hasreti-

niñ olduğuna inanılır.(98) Erkek cenazesini erkek, kadın cenazesini kadın bekler. Cenazesinin bulunduğu yerde ışık yakılır. Ölünün kefeninde kullanılan bıçak veya makas ölünün üzerine konulur. Ölüye ait şahsi eşyalar fakirlere verilir. Akşam namazından sonra cenaze defnedilmez. Ölen şahsın adım oğlu, kendi oğluna verir(99). Bize göre ölünün üzerine konulan bıçak ve makas türünden demir aksam, demirin koruyucu fonksiyonuna olan inançtan gelmektedir. Ölünün eşyalarının fakirlere verilmesi bir "saçı" olayıdır. Akşam namazından sonrası güneşin battığı dönemdir ki, Anadolu'da bu vakte "yerlerin kilidlendiği vakit" denir. "Toprak Kültü"nü'nün bir türüdür. Bütün bu uygulamaların Gök Tanrı inanç sisteminde yeri vardır(100).

Makedonya Türkleri'nden Dedeli Yöresi'nde yaşayanlarda, "ölünün vücudunun yumuşak olması" halinde ikinci bir kimsenin de öleceği inancı vardır.(101) Ölmüş bir dedenin ismi torunlarından birisine verilir ise bu torun daha bebeklik döneminde ise aynı isim başka bir toruna verilmez. Aksi halde torunlarından birinin öleceğine inanılır. Önlem almak bir kimsenin öleceği şeklinde yorumlanır. Yıldızın kaydığını ve ayın tutulduğu gören "Ayı gördük Allah, Amentü-billah Ali Mübarek elhamdülillah" der.

Güneş kurtulunca ise Kur'an-ı Kerim okunur dua edilir.(103) Bu türlü güneşle, ayla ve yıldızla ilgili inançları biz Azerbaycan, Kuzey Irak ve Anadolu'da tesbit ettik.

Urvic-Kalkandelen Türkleri'nde ölünün üçüncü gününde yemek verilir. Yedinci gününde mevlüt okunur. Kırkında mevlüt okunur. Yas bir yıl sürer, yash

stürede çalgı çalınmaz(105). Çakınılı'da yas açığa vurulmaz(106). Kircaova'da yaşlı kadınlar koyu renk elbise giyerler.

Ölünün annesi sürekli siyah örtünür. Gençler altı hafta başörtüsü taşırlar(107). Üsküp'te cenaze evinde yedi veya kırk güne kadar yemek pişirilmez. Komşuları yahni ve börek türünden yemek getirir. "Büyük yas" yedi gün sürer. Bir yılda iki ölü var ise üçüncü ölümü önlemek için horoz kesilir. Fakirlere verilir. Bir evde ölü olduğunu anlatmak için eşiğin önüne sandalye ve üzerine havlu konur. Ölen kimsenin pabuçları hemen evin eşiğinin taşına konur. Ölü evinin iki kapısı da ölü evden çıkıncaya kadar açık bırakılır. Bazı yörelerde ölünün ilk günü hatim indirilip yedinci günü Kelimeyi Tevhit okunur. Elli ikinci günü mevlüt okunur. Tarikatlarda zikir ile ilahilerle, tekkelerde senai devir yapılır. Ölünün yedinci ve kırkıncı geceleri, ayrıca kandillerde Üsküp ve Kalkandere'de sade ve beyaz başörtüsü örtülür.(108)

Prisan tarafı Türk cenazelerinde özel "ağlacılar" yaşlı evleri dolaşır, ağıt düzerler. Kabristan'dan gelen ellerini yıkamadan evin eşiğinden girmez. Cenazeden dönen ilkin kendi evine gelir. Cenaze evden çıktıktan sonra bulunduğu yere bir bardak su konur. Cenazenin çıktığı odada kırk gün ışık yanar.(109) Bazı yörelerde ise cemaat direkt kendi evine gelmez.(110) Ağlatıcı, Türk dünyasının birçok yerinde(111) Anadolu, Kuzey Irak ve Azerbaycan'da da vardır.(112) Cenaze'nin yerine su konulması "su kültü" ile izah edebilir. Cenaze defninden dönen kimsenin biraz dolaştıktan sonra kendi

evine gitmesi Kara İye veya mezarlıktan kendisini takip edebilecek bir uğursuzluktan korunmak, ona şaşkınlık vermek içindir. Bu inanç da Anadolu'da yaşamaktadır. Cenazeden dönen kimsenin evinin dışında ellerini yıkaması suda olduğuna inanılır. Ak İye'lerin aklayıcı fonksiyonundan yararlanmak içindir.

Bersketle ilgili dini pratik ve inançlar her toplumda olduğu gibi Türk halk inançlarında da mevcuttur. Bunlar arasında Anadolu ve Makedonya Türkleri arasındaki benzerlikler, genel Türk dünyasının inanç ortaklıklarıdır. Çok kere eski Türk dini inanç sistemi olan Gök Tanrı inanç sisteminin İslamiyete bürünmüş şeklidir. Yağmur duasına çıkmak "Yada Tapı" ile yağmur yağdırmak eski bir Türk inancıdır.(118) Yağmur duaları bereket merasimlerinin içerisinde mütalaa edilebilir ve Türk dünyasında çok yaygındır.(114)

Üsküp'te yağmur duası için, Gazi Baba, Kırıl Kızı gibi ziyaretlere gidilir. Geçmişte "Dodi-Dodi" gezdirmek, var iken şimdilerde yoktur. Ayrıca Hıdırellezde su başlarına, kavak ağaçlarının diplerine gidilir. Şükür ve bereket teminisi duaları yapılır. Kavak dalları Hıdırellezde kapılara asılır. Bereket için haddan toprak getirildi.(115) Acaba Dodi-Godi, Allah-Allah demek mi?

Aladağ Yörükleri'nde avcı, avı bereketli olması için yeni tüfeği ile mezarlığın etrafında 3, 7 ve 40 defa döner(116). Bu bir tavaf olayıdır. Mezarlık Ata ruhların bulunduğu mekandır ve Ata Ruh kutsaldır. Tavaf edilen Ata Mezarlarından icazet ve destek talep edilmektedir. 3, 7, 9 ve 40 defa atla döndüğünü biliriz.

Aladağ Yörükleri'nde kurak mevsimlerde çocuklar bir bebek yapar ve ev-ev dolaşırlar. bu arada kara halinde;

"Bodi bodi

Neden oldı

Bir kaşık sudan oldu"

diye dua ederler.(117)

Yağmur duası için Çemce Gelin dolaştırılması yaygın bir Türk halk inanç türüdür.

Güneyyurt Yörükleri'nde dolu yağarken dolunun kesilmesi için avluya bıçak atılır.(118)

Aladağ Yörükleri'nde ocakta ateş yanarken (Hiss) diye bir ses çıkarsa ev halkının iyilikle yad edildiği, bereket temenni edildiğine inanılır.(119) Bu inanç ocak iyesi ile kurulan iletişim ve onun mutlu edilmesine verilen önemi göstermektedir.

Güneyyurt Yörükleri'nde "Hoylama" bir tür Albasması'dır. Hoylama'dan korunmak ve tedavi olmak için lohusa kadının yastığının altına ayna konulur. Çocuğun Hoylama'dan korunması için de başucuna at kemiği konulur.(120) At Nurbak Dağları Yörükleri'nde de mitolojik muhteva içerir. Yörügün atının kuyruğunun kesilmesi büyük hakaret olarak algılanır.(121) Ayna ile ilgili inançlar Tahtacılar'da da çok yaygındır. Atı kişnetmek suretiyle Kırmancı konuşan Türkler Al karısından korunacaklarına inanırlar.

Aladağ Yörükleri'nin inancına göre Alkarısı bir kuş gibidir. Eve heryerden girebilir. Lohusanın üzerine çullanır elinde bir boncuğu vardır. Lohusa su kaplarını açık bırakmış ise, Al karısı eve giremez. Alkarısının attığı boncuğun lohusa yalvarmaya başlar. Alkarısından

korunmak için "Alcılar" denilen ocaklı kadınlara gidilir.(122)

Demir, bıçak gibi eşyaların Alkarısından korumak gibi rüya görmede etkili olduğunu görüyoruz. Bulgar Dağı Yörükleri'nde gece rüya görmek isteyen kimse yastığının altına; bıçak, silah, demir parçası, mahroma koyar ve rüyasını yorumlar. Rüyasını anlatacak olan kimseye dinleyenlerin hep bir ağızdan "sonu uğur ola" demeleri adettendir. Rüyalar yaşlılar tarafından hayıra yorumlanır. Dokuz aylık gebe kadının ve yeni doğum yapmış lohusanın rüyasının çıktığına inanılır.(123)

Bulgar Dağı Yörükleri'nde lohusaları basan Alkarısından korunmak için, lohusanın yatağının altına Orak, Maşa, Kurgu (kilit), açkı (anahtar) konulur. Süpürge yakılır külünün suyundan lohusaya üç yudum içirilir. Ayağına veya koluna zincir baklası takılır. Dev kılıklı olarak tahayyül edilen Alkarısı en fazla ateş ve demirden korkar.(124)

Aladağ Yörükleri'nde, lohusaya üç gün su içirilmez. Kırk gün sonra lohusanın niyetine kırk adet küçük taş yıkılarak kabirlere atılır. Buna "kırklama" denir. Aynı gün çocukta kırklanır. Çocuğu yaşamayan kadınların kırk gün lohusa kadınların yanına ve ziyaretlerine gitmeleri yasaktır. İki kırklı kadın bir evde toplanırsa, aralarında iğne değiştirirler. böylece çocuklarına kırk basması önlenmiş olunur.(125)

Aladağ Yörükleri'nde kırklanmamış lohusası bulunan bir evin üst tarafından düğün alayı ve gelin geçirmek yasaklanmıştır. Eğer düğünlerin evin civarından geçmeleri gerekiyor ise, evin altından geçmeleri mecburiyeti vardır. Ayrıca bir

evde kırkını çıkarmamış çocuk bulunur ise, o eve et girmez. Zaruret var ise, önce çocuk evden çıkarılır et yerine konulduktan sonra çocuk evin eşliğinden içeri alınır.(126) Bu dini pratikte "gelinin" ve "etin basma" gücünün olduğuna dair yaşayan inancı görüyoruz.

Aladağ Yörükleri'nde de Albasması inancı vardır. Lohusaya verilen hediyeye ise "göyün akçası" denir. Evvelce Gagauzlarda "Gök Ekmesi" tabirine rastlamıştık. Şimdi de Yörükler de "goyun akçası" ile karşılaşınca, bu inançların Gök Tanrı(127) inanç sisteminin hatıraları olduğunu söyleyebiliyoruz.

Bulgar Dağı Yörükleri'nde "Kara Cin" "Şeytan" türünden uzak durulmaya çalışılan kavramlar vardır. Aladağ ve Kazandağ Yörükleri'nde "Bırobiro" diye bilinen korku veren bir canlının varlığına inanılır. Bırobiro seslendiği insanı kandırabilir ise onu ikiye bölebileceği inancı vardır.(128) Karaan tanımlamasında da "Kara" kelimesi tahlile muhtaçtır.

Bulgar Dağı Yörükleri'nde büyüler; ateş, kül ve demirle yapılır. Büyü yapanlara "cadı kari" veya "cazı kari" denir. Sevgilileri ayıran büyücü kadınlara "Karaçor" veya "Karaçarlı" denir. Karacaoğlan'a maledilmek istenilen bir türktüde de;

*"Karacaoğlan der ki, ahilen aman,
Araya girmiş de bir cazı güman,
Çorlarla al etmiş, kapladı duman,
Medet Allah medet, öldürecekstin"*

denilirken, türktüde geçen "al kelimesi hile olmakla birlikte, büyü anlamına da geismektedir. Toroslarda "Albastı" lohusaları basan bir kadın "peri" olarak bilinir.(129)

"Al" kelimesinin, uğursuz, olumsuz istenilmeyen, basarak zarar veren anlamına gelmiş oluşu bizim için çok önemlidir. "Kara" kelimesinin mitolojik karşılığının "siyah" olmadığı bilinirken(130) lohusalara, kızamıklılara kızıl şerbet içirilişi arasında bir anlam iltisakı aranabilir. Birçok yerde gelin örtüsünün "al" olmasının korunma ile ilgisi olabilir mi?

Güneyyurt Yörükleri'nde; hastalık hali, nazara gelme, birşeye uğrama durumlarında, kurşun dökmek, kömür söndürmek, mum dikme, üzerlik tütsüleme gibi tedavilere "urasa" denir. Mesela sarılığa yakalanan kimsenin yüzüne habersizce "tu" denilerek tükürür gibi yapmak bir "urasa" dır. "Sanaka" ise, urasalardaki Türkçe okunan dualara denir. Mesela;

"elemtere fiş,
kem gözlere şiş"

bir sanakadır. "Parpi" ise bir aletle yapılır. İnsan veya hayvanları çizmek veya dağmak suretiyle yapılan tedavidir.

Bu yörede iktidarsız olana "ev olamıyor" denir ve masa için erkeğe çelik yelek giydirilir.(131)

Her görünen kızın göbeğinin altına sürülmüş şeker, şerbet yapılır ve urasa olarak ağlara içirilir. Gelinin başında şeker kırmak ve pekmez gezdirmek de şirlik urasıdır.(132)

Yörüklerde gün ve gök ile ilgili başka inançlar da vardır. Bulgar Dağı Yörükleri'nde gün doğusu (doğü) bölgesine karşı büyük saygı vardır. Doğuya "Yalancı bucak" denir. Her iyiliğin batıdan felaketlerin güneyden geleceğine inanılır ve buraya "kara bucak" denir.(133) Bozdoğan Yörükleri'nde ise yıldızlar fal ayansı kabul edilir.(134)

Aladağ Yörükleri'nde "Yövüm ardına dönsün" çok önemli bir yemindir. Çarpılmak anlamına gelir. Ters dönmek sadece Makedonya ve Güney Anadolu'da değil Anadolu'nun diğer kesimlerinde de yaygındır. Ters dönmekle çarpılmak arasındaki ilişki üzerinde durulabilir. Güneyyurt Yörükleri'nde köpeğin ulması iyi sayılmaz ve susması için ayak kabı ters çevrilir.(135)

SONUÇ

İnceleme metnimizde Makedonya'nın-Ustrumca, Valodava, Doyuran, Rodoviç, Kocama, İstip, Köprülü, Üsküp, Vinasa, Karanastr, Perlepe, Reşne yörelerinden aldığımız Yörük halk inançlarının Güvey Yörükleri'nden Aladağ, Bulgardağı, Güneyyurt, Nurhalıdağı yöresinde yaşayanlarla halk inançları itibarıyla karşılaştırmaya çalıştık. Hayatın doğum, evlilik, ölüm gibi muhtelif safhaları ve yemin, bekaret, eğlence gibi uygulamalarda Makedonya Yörükleri ile Anadolu Yörükleri'nin halk inançları itibarıyla ayrıldığını gördük. Eski Türk inançlarının Yörük Türklerindeki yaşayan dini pratiklerinin ayrıldığını örneklemeye imkanı bulduk. Eski Türk inançları Anadolu'da İslamı giysiye bürünmeleri ile Makedonya da İslamî döneme girmiş olmaları itibarıyla yaşayan halk sâfismi itibarıyla bu farklılık arz etmektedir.

NOTLAR

91. Ali Rıza YALGIN, a.g.e c. II. sh. 510
92. a.g.e C.II. 609
93. a.g.e c. II. sh. 450
94. Ali Rıza YALGIN a.g.e Ç.I sh. 278-279
95. Ali Rıza YALGIN a.g.e C II sh. 240
96. S. Veyis ÖRNEK, Anadolu Folklorunda Ölüm Ankara 1971